

Владимир КАРТОВ

ИСТОРИСКОТО ЗНАЧЕЊЕ НА ОДНОСОТ НА ОСНОВАЧИТЕ НА НАУЧНИОТ СОЦИЈАЛИЗАМ (МАРКС, ЕНГЕЛС, ЛЕНИН) СПРЕМА НАЦИОНАЛНОТО ПРАШАЊЕ¹⁾

Националното прашање како објективен општествено-исторички проблем се појавува во некои земји уште пред XIX век. Меѓутоа, општо познато е дека тоа стана особено актуелно во текот на XIX век. Затоа не е ни чудно што овој век во историографијата и во другите општествени науки е познат како век на нациите. Тоа, пак, не значи дека не постои и подоцна. Напротив, тоа не само што е присутно и во првата половина на XX век, туку во многу земји беше и сè уште е доста актуелно.

Во својата суштина, постоењето на националното прашање го среќаваме во оние земји, чии народи и нации во својот процес на формирање и конституирање се среќаваат со разновидни надворешни пречки, односно се наоѓаат во услови на потчинето. Поради тоа кај овие нации, како во минатото така и денеска се појавуваат и развиваат национално-ослободителни движења, кои претставуваат севкупност на политичката акција на дотичните народи и нации за остварување на идеите и стремежите на широките народни маси за создавање на таков систем на општествени односи со кои најоптимално би се овозможил развитокот на материјалните и духовните сили на нивното општество, односно се појавува и развива национално-ослободителна борба.

Ваквата борба на национално-угнетените народи во епохата на империјализмот, односно во втората половина на XIX век и почетокот на XX век, по својот антиимперијалистички и револуционерен карактер, беше објективно на линијата на класната борба на пролетаријатот и револуционерниот прогрес на

¹⁾ Изложениов материјал во оваа статија претставува проширена и дополнета верзија на рефератот „Меѓународното работничко движење, КПЈ и правото на народите на самоопределување“, што беше поднесен на Симпозиумот за Маркс и нашата современост, кој се одржа од 18—22. IJ 1983 година на Филозофскиот факултет во Скопје.

општеството. Како таква таа претставуваше значаен природен и потенцијален сојузник на револуционерното работничко движење. Поради тоа создавањето на единствениот револуционерен антиимперијалистички фронт за ова движење претставувало многу значајна компонента во осмислувањето на учењето за сојузниците и учесниците во социјалната револуција на одделните народи. Меѓутоа, остварувањето на таквиот револуционерен сојуз помеѓу пролетаријатот и национално-поборените народи, бил директно зависен од односот на авангардата на работничката класа спрема национално-ослободителното движење.

Основачите на научниот социјализам и водачите на меѓународното работничко движење, Карл Маркс, Фридрих Енгелс и Владимир Илич Ленин, како и политичките организации на работничката класа во одделните земји и меѓународното работничко движење во целина, не можеле а да не заземаат определен став спрема националното, а во тие рамки и спрема колонијалното прашање. Но каков став? Дали само да се напаѓа буржоаската политика или да се преземаат извесни конкретни мерки за влијание врз ослободителната борба на поборените народи, а со тоа и да се признае правото на тие народи на самоопределување, или пак да се штурува со таквата буржоаска политика под форма на „културно значење на таа политика“, односно да се оправдува со нејзината „цивилизаторска функција“. Каков став би зазела една работничка политичка организација спрема националистичката и колонијална политика на буржоазија ни покажува дали таа организација стои доследно на социјалистички позиции или на опортунистички, дали во практиката го усвоила пролетерскиот интернационализам, а со тоа и позитивно да се влијае врз ослободителната борба на зависните и колонијалните народи или да се помага буржоазијата во вршењето на таа експлоатација на тие народи²⁾. Токму ова се прашањата што се предмет на нашиов прилог.

I

Додека мнозина буржоаски идеолози од времето на либералниот капитализам и почетокот на империјализмот ја бранеа колонијалната политика на буржоаската класа и воопшто поробувачката политика на буржоазијата спрема зависните народи, дотогаш основачите на научниот социјализам, Маркс, Енгелс заземале свој став спрема националното и колонијалното прашање од становиште на општата борба на пролетаријатот.

2) Некоја подлабока и подетална научна анализа и истражување за односот на работничкото движење спрема проблематиката од оваа област засега не постои, иако во последните години се повеќе се објавуваат извори и одделни публикации кои имаат претежно публицистички карактер.

Тие докажувале дека националното и колонијалното прашање се составни и битни елементи на борбата на меѓународното работничко движење против постојниот општествен систем, т.е. тие се составен дел на борбата на пролетаријатот за ослободување на сите поробени и експлоатирани работнички слоево во светот. Во суштина Маркс и Енгелс постоењето на национално прашање го посматрале како последица на експлоатација на луѓето и природните богатства на заостанатите и неразвиените народи од страна на економските појаки и поразвиени што ја обуслови појавата и развитокот на борбата на тие национално поробени и експлоатирани народи за своја потполна национална слобода.

Уште во Комунистичкиот манифест, во таа основна програма на револуционерната борба на пролетаријатот, Маркс и Енгелс докажаа дека работничката класа, која се бори во една земја за свое класно ослободување, всушност се бори и за ослободување на сите останати земји во светот³⁾. Со тоа тие ја прокламирале идејата дека борбата на пролетаријатот против сопствената буржоазија во една земја во исто време е борба против постојниот општествен систем — светскиот капиталистички систем.

Од тоа произлегува дека борбата на пролетаријатот во капиталистичките земји значи индиректно помагање на борбата на народите во колониите за свое социјално и национално ослободување. Во врска со тоа во Манифестот секако се вели:

„Колку повеќе се укинува експлоатацијата на една индивидуа од страна на друга, толку повеќе се укинува експлоатацијата на една нација од страна на друга. Со падот на спротивностите на класите во рамките на нацијата, паѓа и непријателскиот однос меѓу народите“⁴⁾.

Во периодот на Првата интернационала (1864—1872), бидејќи општествено-историските услови не беа наполно созреани за буѓење на националната свест на колонијално-поборбените маси, па ни покренувањето на ваквото прашање не постоеше. Но тоа, пак, не значи дека тогаш не постоел никаков отпор против национално-поборбувачкиот и колонијалниот режим. Побуни и востанија имало во повеќе земји. Но, тоа беа стихийни, неорганизирани движења. Колонијалното прашање не доаѓало до потполн израз, а самото работничко и социјалистичко движење не било во можност на ова прашање да му посвети посебно внимание.

Меѓутоа, меѓународното револуционерно-работничко движење на повик на Маркс и Генералниот совет на Првата интернационала, во сите можни случаи, заземаше правилен став во

³⁾ К. Маркс, Ф. Енгелс, Комунистичкиот манифест, Бгд., 1947, 21.

⁴⁾ К. Маркс — Ф. Енгелс, Избрани дела, I, Култура, Бгд, 1949, 21.

борбата на зависните и колонијалните народи за своја национална и социјална слобода. Работничкото движење воопшто, а посебно движењето во одделните метрополи го гледале својот солидарен сојузник во народно-ослободителните движења на тие народи бидејќи и пред едните и пред другите стоела исти или слични задачи. Интернационалното расположение на англиските и француските работници дојде до израз за време на Полското востание (1863) против рускиот царизам. Имено на еден состанок, помеѓу претставниците на овие работници, одлучено е заеднички да истапат преку организираните митинзи, во знак на солидарност со полскиот народ. Исто така Генералниот совет на Првата интернационала упати протести против мачењето на четири фениџијанци, членови на Ирското револуционерно (фениџанско) братство, чија цел му била борба за ослободување на Ирска од англискиот јарем. Исто така организирани се повеќе митинзи во Франција, со цел на работниците да им се објасни значењето и помагањето на таа борба. Маркст и англиските работници имаат и доста голема заслуга што ја спречија англиската влада да изврши интервенција во Соединетите Американски Држави за време на граѓанската војна во интерес на реакционерниот југ кој го штител постоењето на институцијата робство. Во врска со тоа Генералниот совет на Интернационалната испрати изјава до Абрахам Линколн, која ја составил Маркс, а во која се изразува солидарноста на европските работници „кои стрпливо ја поднесуваат тешкотијата на памучната криза“ но ја поддржуваат „борбата за ослободување на расата, а која беше окована во пранги“.

И во своите други дела Маркс на колонијалното прашање му посветил доста внимание. Во првата книга на Капиталот, односно во неговата XXV глава, тој упатува остри зборови на осуда на капиталистичкиот систем кој воспоставил пљачкашки колонијален режим⁵). Вистина, Маркс укажуваше и на економската вредност на колонијализмот, но остро ја жигоса и суровоста на тој колонијализам, а посебно на британскиот колонијален режим во Индија. Тој извонредно тоа го насликал во две статии отпечатени во Њујоршкиот весник „New York Daily Tribune“ од 25 јуни и од 8. септември 1953 год., и тоа: „Британското владеење во Индија“ и „Идните резултати на британското владеење во Индија“. Во втората статија, Маркс, покрај другото го пишува и ова:

„Јас знам дека англиската индустриска буржоазија има намера да ја обдари Индија со железнички пруги, со исклучителна цел со понамалени цени да извлекува памук и други сировини за своите фабрики...“

⁵) К. Маркс, Капитал, I том, кн. I, Модерна теорија колонизације, Београд, 1964, 469—478.

Сè што англиската буржоазија била принудена да стори, нема да ги ослободи народните маси ниту битно ќе ги поправи нивните општествени услови, бидејќи тоа зависи не само од развитокот на производните сили, туку и од тоа дали народот ќе завладее со нив.

Длабокото лицемерство и варварството својствено на буржоаската цивилизација лежи разоткриено пред нашите очи кога буржуите ја напуштаат својата земја каде што имаат пристоен живот и одат во колониите каде се појавуваат со својата голоотија⁽⁶⁾.

Маркс-Енгелсовите ставови спрема формите и средствата на борбата на зависните и колонијалните народи понекогаш и еволуираа (на пример спрема борбата за слобода на Ирска) но спрема перспективите на оваа борба на споменативе народи секогаш имаа длабоко-револуционерен став. Нивното целосно и конечно ослободување, тие тврдеа дека ќе се изврши по пат на сопствена еманципација на еден повисок степен на општествениот развиток, кога ќе можат и сами да си изградат сопствени ослободителни сили. Еве што стои во врска со тоа:

„Кога една голема социјална револуција, пишуваше Маркс во погореспоменатава статија, ќе завладее со резултатите на буржоаската епоха, со светскиот пазар и модерните производни сили, односно кога таа ќе се потчини на заедничка контрола на најнапреднатите народи, дури тогаш човечкиот поредок ќе престане да личи на оној одвратен пагански идол кој сакаше да пие нектар само од лобањата на убиениот“⁽⁷⁾.

А Фридрих Енгелс во едно свое писмо до Кауцки од 12 септември 1882 година му пишува: „Само едно е сигурно: победничкиот пролетаријат на еден друг народ не може да му наметне било каква среќа, а со тоа воедно да не ја поткопа својата сопствена слобода“⁽⁸⁾.

Карл Маркс и Фридрих Енгелс во своите трудови посветиле доста значајно место на национално-ослободителните борби на народите на Балканот против ропството на заостанатата Турска империја. Тие уште во средината на XIX век укажувале на фактот дека за прогресот и за развојот на земјите во југоисточна Европа е нужна ликвидација на турскоосманското феудално владеење на Балканот⁽⁹⁾. Истовремено тие децидно го разобличуваат агресивниот карактер на империјалистичката политика на Големите европски држави чии интереси се судрувале во овој дел од Европа што имала важно економско и воено-стратешко значење. Имено, владите на западноевропските држави се

⁽⁶⁾ К. Маркс, Ф. Енгелс, Изабрани дела, кн. I, Бгд., 1949, 330—331.

⁽⁷⁾ Истото, 332.

⁽⁸⁾ Истото.

⁽⁹⁾ Карл Маркс и Фридрих Енгелс, Сочиненија, т. IX, с. 31—32, 374—375 и 392.

залагале за поткрепа на статус-квото на Балканот и Блискиот Исток како средство за спречување на руските зафати во Турција¹⁰).

Ваквите револуционерни ставови на Карл Маркс и Фридрих Енгелс во областа на националното прашање и доследната револуционерна дејност на Првата интернационала во меѓународните односи одиграле значајна улога во формулирањето на марксистичката идејно-политичката платформа на Втората интернационала и на одделни работнички партии спрема оваа проблематика. Имено уште во Лондонскиот конгрес (1896 година) на Втората интернационала во својот основен програмски акт — Резолуцијата, зазема позитивен марксистички однос спрема национално-ослободителната борба на национално и колонијално поробените народи.

Во усвоената Резолуција на споменатиов конгрес на Втората интернационала, а по повод точката — Политичката акција на пролетаријатот, е констатирано следното:

„Конгресот изјавува дека се залага за полно право на самоопределување на сите народи и се соживува со работниците на сите земји кои во моментот страдаат од воениот јарем, цивилен или друг деспотизам; тој ги повикува работниците од сите земји да стапат во редовите на класносвесното работништво на целиот свет, како би се бореле со нив заеднички за уништување на меѓународниот капитализам и остварување на целите на меѓународната социјалистичка демократија . . .

Конгресот изјавува: Какви и да биле религиозните и цивилизаторските изговори на колонијалната политика, таа има за цел секогаш проширување на областите на капиталистичката експлоатација во исклучителен интерес на капиталистичката класа“¹¹).

Во првиот дел на оваа резолуција е јасно изразен правилен став на Лондонскиот конгрес на Втората интернационала спрема националното прашање кое е тесно поврзано со колонијалното. Имено, признато е полно право на самоопределување на сите нации, што значи дека истовремено е признато право на националната независност на сите национално зависни и колонијално поробени народи. Според тоа Конгресот ги повикува народите во национално зависните земји и во колониите на ослободителната борба која претставува значаен елемент на општата борба против капитализмот воопшто. И не само тоа. Овој дел на Резолуцијата ни покажува и нешто друго. Имено, Интернационалата ги повикува експлицитно работниците од целиот свет

¹⁰) Истото, 3—4, 20—26 и 31—36.

¹¹) Конгреси Друге Интернационале, књ. I, Београд, 1953, 364.

на заедничка борба што значи дека треба да јакне интернационалното единство во нивната класна борба. Усвојувањето на принципот на пролетерскиот интернационализам во суштина значеше и спротивставување на буржоаско-колонијалната политика.

Вториот дел на посочената Резолуција се однесува конкретно на критиката на колонијалната политика на буржоазијата која има за цел проширување на капиталистичката експлоатација во исклучителен интерес на капиталистичката класа.

Тоа е исто така во основа правилен став спрема колонијалното прашање. Меѓутоа, може слободно да се каже дека овој дел на Резолуцијата има општ декларативен карактер бидејќи не се укажува на преземање на конкретни мерки од страна на политичките организации на работничката класа. Исто така со Резолуцијата не беше и принципиелно прогласено колонијалното освојување како недопуштено, туку само осудено дотолку доколку тоа го предизвикало проширувањето на капиталистичката експлоатација, а со тоа и оптоварувањето на работничката класа.

Изразените ставови во Резолуцијата на Лондонскиот конгрес на Втората интернационала, и покрај споменативе недостатоци и слабости, ни покажуваат дека оваа Интернационала во својот прв период од дејствувањето зазела правилен марксистички однос и спрема националното и спрема колонијалното прашање. Имено, Маркс-Енгелсовите ставови спрема ова прашање биле на определен начин инкорпорирани во овој најважен програмски документ на тогашното меѓународно работничко движење, чии делегати на својот Лондонски конгрес стоеле доследно на социјалистички позиции.

Таквиот јасен теоретско-принципиелен марксистички став спрема националното и колонијалното прашање имаше големо значење во практичната револуционерна борба на работничките партии во крајот на XIX и во почетокот на XX век. Револуционерното значење на оваа резолуција на Лондонскиот конгрес е истакнувано повеќе пати од В. И. Ленин. Во една прилика во врска со тоа, во почетокот на XX век, тој пишува:

„Според становиштето на социјалистите, апсолутно е погрешно да се игнорираат задачите на националното ослободување во услови на национално угнетување.

Во Резолуцијата на Втората интернационала се репродуцирани најбитните основни поставки на тоа становиште: Од една страна сосема отворено се признава да не се допуштаат никакви погрешни толкувања за признавање на полното право на самоопределувањето на сите нации; Од друга страна, исто толку недвосмислено се повикуваат работниците на интернационално единство на нивната борба.

Ние мислиме дека таа Резолуција е потполно правилна и дека таа во земјите на Источна Европа и Азија во почетокот на XX век е единствената правилна директива за пролетерската (класната) политика спрема националното прашање¹²⁾.

II

Посебно значаен придонес во расветлувањето на местото, улогата и значењето на националното прашање даде В. И. Ленин. Неговите трудови посветени на ова прашање вонредно убедливо ја покажуваат неговата длабока научност и приврзаност кон дијалектичките принципи и историскиот материјализам. Со својата творечка анализа за сојузниците на пролетаријатот во буржоаскодемократските и социјалистичките револуции, тој многу ја збогати револуционерната теорија и стратегија, бидејќи националното прашање по оцени како составен дел на пролетерската револуција.

Се поставува прашање: како можел Ленин да дојде до овие ставови? Без секако сомнение е фактот дека тој длабоко ги проучил ставовите на Карл Маркс и Фридрих Енгелс и на Првата и Втората интернационала спрема ова прашање од крајот на XIX век¹³⁾. Пред сè Ленин, во повеќе свои публикации и статии, не само што ги цитираше туку и ги коментираше и пропагираше основните поставки кон ова прашање на Маркс и Енгелс во редовите на меѓународното работничко движење. Така на пример, во статијата „За правото на народите на самоопределување“, на едно место пишува:

„Заклучокот од сите Марксови критички забелешки е наполно јасен: работничката класа е далеку од тоа од националното прашање да прави фетиш, бидејќи развитокот на капитализмот не буди самостоен живот на сите нации. Но кога масовните национални движења веќе се создадоа, да им се сврти грб на нив, да се откаже од она што е прогресивно во нив, значи да се подлегне на националните предрасуди, всушност, да се смета својата нација за примарна нација...“¹⁴⁾.

Во прилог на одговорот за формирање на Лениновиот поглед за односот на работничкото движење спрема националното прашање односно за односот спрема борбата на национално-зависните и колонијално-угнетените народи за слобода стои и фактот за тогашната зависна положба на неруските народи во Царска Русија и на некои други народи и земји во Европа, главно во нејзиниот југоисточен дел и во Азија. Имено, Царска Русија

¹²⁾ В. И. Ленин, За националното и национално-колонијалното прашање, Скопје, 1959, 174—175.

¹³⁾ В. И. Ленин, За националното ..., 175—186.

¹⁴⁾ В. И. Ленин, О националном и колонијалном питању, Загреб, 1958, 168—169.

беше една од најголемите империјалистички сили во која кон крајот на XIX и почетокот на XX век руските феудалци, капиталисти и другите претставници на великоруската држава, кои не ги признаваа основните национални права на голем број неруски народи во состав на оваа голема држава. Сите тие народи па дури и оние најмногубројните како што се: украинскиот, белорускиот и други беа лишени од можноста слободно да ги развиваат своите материјални (производни) сили, својот јазик, науката и културата воопшто. Врз нив беа вршени политички, културни и економски обесправувања. Заради тоа, кај овие национално обесправени народи кон крајот на XIX и почетокот на XX век се појавуваа и развиваа национално ослободителни движења. Меѓутоа сите тие движења немаа разработено програми.

Со цел да одговори на историската потреба на времето и да даде интернационалистичка ориентација на руското работничко движење во тогашна Русија, Ленин уште во почетокот на својата револуционерна дејност почна интензивно да се занимава со националното прашање воопшто, а посебно со националното и ослободителното движење кај поробените народи како сојузници на пролетерската револуционерна борба. Обработувајќи ги основните компоненти на социјалистичката револуција во почетокот на XX век во контекстот на развитокот на историските настани кои ги направи тогашниот развиток на империјализмот како составен дел на капитализмот, тој со особено внимание ги следеше и проучуваше движењата кај национално поробените народи не само во Царска Русија, туку и во другите земји на Европа (посебно балканските) и на Азија. Тогаш во повеќе наврати и Ленин инсистираше на класното значење на националното прашање односно за неможноста да се води класна борба а таа да не биде и борба за национално ослободување. Според тоа Ленин ги поврза перспективите на социјализмот со исходот од решавањето на националното прашање. Во суштина тоа е битна новина што Ленин ја даде во марксистичката теорија пред Октовриската револуција а која овозможи успешно спроведување на првата социјалистичка револуција во Русија и пренесувањето на борбите за социјализам во другите земји каде постоеше национално и колонијално угнетување. В. И. Ленин накусо речено националното прашање го оцени како составен дел на социјалистичката револуција односно како едно од најважните прашања на револуционерната теорија и практика на работничкото движење. За тоа пишува во статијата: „Револуционерниот пролетаријат и правото на нациите на самоопределување“, каде покрај другото, стои и ова:

„Бесмислено е социјалистичката револуција и револуционерната борба на пролетаријатот против капитализмот да се спротивставуваат на решавањето на едно од прашањата на демо-

кратијата, во дадениот случај националното прашање¹⁵⁾. Ние можеме да ја поврземе револуционерната борба против капитализмот со револуционерна програма и тактика во однос на сите демократски барања и оние врзани за република, за милиција, за избор на чиновници од страна на народот, за рамноправност на жените и за самоопределување на нацијата и друго¹⁶⁾.

Во врска со прашањето за односот на работничкото движење спрема борбата на народите на самоопределување Ленин водеше расправи и со истакнати сили на пролетаријатот како, на пример, со Роза Луксембург, која не го придаваше она значење што националното прашање всушност го имаше во општата борба на пролетаријатот¹⁷⁾. Во екот на оваа полемика, која траеше неколку години во почетокот на XX век, Ленин високо ја разви социјалната суштина за правото на народите на самоопределување. Исто така тој го истакна ова право како едно од битните и во борбата за сестрана рамноправност на нациите. Заради тоа секоја револуционерна партија на пролетаријатот која во своите конкретни акции, а посебно во револуционерните, не го вклучи и правото на национално самоопределување, ја сметаше за недоследно револуционерна а нејзината програма за непотполна.

Во годините пред и во текот на самата Прва светска војна Ленин во редица свои дела ја разработи политичката платформа на Болшевичката партија спрема националното прашање. Платформата е јасно определена уште на советувањето на Централниот комитет на партијата со своите партиски раководители во Порањин 1913 год. Во резолуцијата на ова советување се говори за неопходноста од воведување широка автономија за сите народи во Русија, односно потврдено е барањето на партијата за обезбедување права на поробените народи за остварување право на самоопределување, т.е. на одвојување и формирање на самостојна држава. Но при тоа е нагласено прашањето за самоопределување да не се меша со прашањето за оправданоста на отцепување.

Тоа прашање треба да се решава одвоено во секој конкретен случај поаѓајќи од интересите на класната борба на пролетаријатот за социјализам¹⁸⁾.

В. И. Ленин доследно се залагаше за остварување на овие прокламирани ставови во периодот меѓу Февруарската и Октомвриската револуција. Во овие неколку месеци од февруари до октомври 1917 год. во неколку наврати преку новините во-

¹⁵⁾ М. И. Куличенко, Юбилејна литература о место и роли многонационалногo вопроса в Октобарской революций, сп., Вопросы истории КПСС, бр. 2/1970, с. 107.

¹⁶⁾ В. И. Ленин. Сочинения, том 21, 1952, 372.

¹⁷⁾ Истото, том XX, 365—424

¹⁸⁾ В. И. Ленин, О национальном и колонијалном питању, Загреб, 1958, 224.

деше полемика со некои погледи на есерските, кадетските и меншевичките ставови во врска со Финска, Украина и други прашања¹⁹⁾.

Притоа се залагаше за неодложно остварување на правото на отцепување од Русија на сите оние народи кои биле насилно држани во нејзините граници. Во истовреме се залагаше и за создавање на можни „покрупни држави“ и зближување на нациите по пат не на сила, туку исклучително врз основа на создавање на слободни братски сојуз на работниците и работничките маси на сите нации²⁰⁾.

Споменативе Ленинови ставови беа инкорпирани во Резолуцијата на Руската социјал-демократска партија (болшевици) во 1917 година во која се потврдени ставовите од политичката платформа на оваа партија, усвоена во 1913 година²¹⁾. Според тоа во екот на практично-политичките подготовки за изведување на социјалистичката револуција во Русија, Ленин во областа на националното прашање, најнапред посебно инсистираше на почитување на принципот на самоопределување на народите, вклучувајќи го тука и почитувањето на слободата на отцепување, а потоа на создавање на доброволен сојуз на рускиот и неруските поробени народи.

III

Меѓутоа, ако Болшевичката партија врз база на Лениновата анализа за пролетерската револуција имала разработена програма за националното прашање неколку години пред Октомвриската револуција, непосредно пред избувнувањето на оваа револуција, највисоките органи на советската власт на ова прашање не му придаваат такво значење како на останатите прашања на револуцијата — организацијата на власта, статутот на сопственоста на земјата, работничката контрола и војната. Така на пример, на Вториот сески конгрес на советите, одржан непосредно по избувнувањето на Октомвриската револуција, иако на дневниот ред беше поставено и националното прашање, по него конкретно не се справаше.

Во врска со тоа и ден денес во историската наука на Советскиот Сојуз и во останатите земји се даваат различни одго-

¹⁹⁾ Иако февруарската револуција прокламираше национална слобода за сите народи на Русија, всушност, Привремената влада што беше основана за време на оваа Револуција, во својата практична политика продолжи со царистичката политика во областа на националното прашање и меѓународните односи. (Поопширно за ова видете во книгата на Стјепан Шувар — Националното и националистичкото, Скопје, 1978, 48—49.

²⁰⁾ В. И. Ленин, О националном и колонијалном питању..., 341

²¹⁾ Истото, 343.

вори²²⁾. Но, непоставувањето на ова прашање во својот конкретен вид во почетокот на Револуцијата е последица пред сè на неповолната внатрешна и меѓународно-политичка состојба, а по тоа и непостоење на позитивно искуство во врска со практичното применување на правото на народите на самоопределување. Треба да се напомене и тоа дека внатре во Болшевичката партија, постоеле и раководници омунисти кои не ги прифаќале Лениновите ставови за националните прашања, или ги прифаќале само декларативно, а посебно во врска со реализацијата на правото на народите на самоопределување.

Меѓутоа, независно од сите тие постојни субјективни и објективни пречки, во текот на понатамошниот развој на Револуцијата, а особено на почетокот на 1918 год. сè поконкретно се поставувало прашањето со цел да се решат меѓунационалните односи врз основа на федеративното уредување. Најголема заслуга за тоа има В. И. Ленин. Тоа го потврдуваат многуте документи кои биле донесени во текот на 1918—1922 год.

Веќе на почетокот на оваа целина, истакнавме дека на Вториот конгрес на советите посебно не е разгледувано националното прашање. Меѓутоа, ова прашање уште таму најде определен израз во решенијата на овој конгрес. Имено, Конгресот прокламира дека Советската власт го обезбедила правото на народите на самоопределување, истовремено донесла решение за составот на Советот на народните комесари во чии рамки е основан Народен комесаријат за прашањето на националистите²³⁾.

Со цел за понатамошно успешно ширење на влијанието на идеите и остварувањето на Октомвиската револуција, Советот на народните комесари на 20. XI 1917 год. издаде Проглас до муслиманските работници на рускиот Исток, во кој на нивниот мајчин јазик ги запознава со настаните во Русија и истовремено ги повикува ад ја земат својата судбина во свои раце истакнувајќи при тоа дека „нивните верувања и обичаите, националните и културните институции се слободни и неприкосновени“²⁴⁾.

Посебно значење во врска со решавањето на националното прашање во Советска Русија имаше Декларација за правата на народите на Русија, донесена од страна на Советот на народните комесари на 2 15. XI 1917 год. Во неа се прокламира: рамноправност и суверенитет на народите на Русија, правото на народот на самоопределувањето, вклучувајќи го правото на отцепу-

²²⁾ Пошироката интерпретација на сите разни мислења се наоѓаат во книгата на д-р Стипе Шувара, Националното и националистичкото, Скопје 1978, 53—111.

²³⁾ Истото, 54.

²⁴⁾ Декрети на советската власт, Москва, 1957, том I, с. 113.

вање и создавање самостојна држава, потоа, укинување на сите облици на национално угнетување и слободен развој на националните малцинства и етничките групи на целата територија на Русија²⁵). Всушност, со оваа декларација се удрени темелите на федеративното уредување на Руската Советска Република, која дотогаш беше унитарна држава. Инаку, самиот принцип на правото на националното самоопределување Ленин тогаш го пропагира како право на политичко одвојување на нациите, односно, на отцепување на оделни нации од определени државни целини и формирање на сопствена национална држава. Но, Ленин при тоа сметаше дека правото на отцепување не значи и задолжително одвојување на нациите од постојаната државна структура. Тој став Ленин го поткрепуваше со фактот дека воспоставувањето на доброволниот сојуз на нации и формирање на државна заедница со демократски режим го исклучува присилното задржување на одделни нации во границите на таква држава. Тоа дојде особено до силен израз, како што веќе истакнавме, во неговиот практично-политички потфати во својство на организатор на победоносната Октомвриска револуција, а потоа и со создавањето на СССР како федеративна држава.

Врз основа на овие ставови на Ленин и на прокламираните принципи во претходно спомнатата Декларација, Советот на народните комесари со посебен манифест за 3/16/XII 1917 год. ги потврди националните права и независноста на украинскиот народ и неговото право на отцепување од Русија или со неа да стапи во федеративен однос²⁶). Само неколку дена подоцна, односно, од 18/31/12 1917 год. истиот овој орган на Руската Советска Република ѝ ја призна државната независност на Финска²⁷). а на 29. XII 1917 година издаде и декрет за поддршка на правата на Ерменците на слободно самоопределување²⁸).

Во текот на 1918—1922 година највисоките органи на советската власт и Большевичката партија ја признаа независноста на Полока и на другите самостојни советски републики кои се формираа во РСФСР, како и на неколку автономни покраини во нејзините рамки. Всушност во овие години се одвиваше процесот на создавање на првата социјалистичка федеративна заедница на народите на Советска Русија за која најголема заслуга има В. И. Ленин.

Процесот на создавањето советска федерација се одвиваше низ два облика. Од една страна Руската Советска Република во јануари 1918 година се претвори во државна федеративна заедница — Руска Советска Федеративна Социјалистичка Република

²⁵) Исто, 411.

²⁶) В. И. Ленин, Полное собрание сочинение, Москва, 1963—1967, том 35, с. 116.

²⁷) Декрети на советската власт..., 250.

²⁸) Исто, 298.

(РСФСР) врз основа на констатирање на автономните советски републики во нејзините рамки. Овој процес се одвиваше во периодот од 1918 до крајот на 1922 година кога сите поголеми народи што живеела во внатрешноста на Русија добија своја автономија и беше доста портивречна, а имаше и случаеви на испитување, некои порано а некои подоцна од составот на РСФСР. Од друга страна, останатите советски народи самостојно државно-правно се конституираа во РСФСР, воспоставувајќи при тоа сојузнички односи на стопански, политички и воен план сè до крајот на 1922 година, кога на 30. XII 1922 и официјално е прогласен Сојузот на Советските Социјалистички Републики (СССР) како сојуз на доброволно обиденети и рамноправни народи²⁹⁾.

Политичката платформа за уредувањето на РСФСР и СССР настана врз база на претходно опишаните Ленинови начела, а самиот практичко-политички процес на создавањето на овие државни заедници се одвиваше непосредно под влијание на самиот Ленин. Всушност, тој упорно се залагаше за здобивање со советска автономија на сите оние народи кои живеела во таканаречената внатрешна Русија, а за создавање на независни советски републики на останатите таканаречени периферни народи кои постепено пристапуваа кон доброволниот сојуз.

Спомнатава политичка платформа за обединување на советските држави и народи била сосема јасно формулирана уште во Лениновите завршни зборови на Третиот руски конгрес на советите, што се одржал од 10./23./I до 18./31./I 1918 година. тогаш Ленин рекол:

„Длабоко сум уверен дека околу револуционерна Русија сè повеќе и повеќе ќе се собираат посебни различни федерации на слободните нации. Совршено доброволно и без лаги ќе расте оваа федерација и ќе биде неразрушлива. Добар залог за нејзината неразрушливост се законите, државниот поредок што го создадовме“³⁰⁾.

Истиот став Ленин го потврдил и нешто подоцна, во март 1919 година, кога е донесена Програмата на VIII конференција на Руската комунистичка партија — РКП(б). Тој тогаш, во врска со дебатата при усвојувањето на оваа програма, рекол дека политиката на РКП(б) по националното прашање „се состои во нераскинливото зближување и обединување на пролетаријатот и работничките маси на нацијата во нивната револуционерна

²⁹⁾ Поопширно за самиот процес на создавањето на РСФСР и на СССР видете во претходно споменатава книга на Стипе Шувар, стр. 67—78.

³⁰⁾ В. И. Ленин, Полное собрание сочинения, том 35, Москва, 1959, с. 288.

војна за соборување на буржоазијата³¹⁾. Тоа, имено, влегло како посебна точка и во споменатава Програма на РКП(б) во врска со решавањето на меѓунационалните односи³²⁾.

Врз основа на Лениновите погледи спрема националното прашање била конципирана генералната политика на болшевиците во областа на меѓунационалните односи. Тоа веќе неколку пати го истакнавме. Меѓутоа, нејзиното спроведување не одело ни така лесно, ни без големи отпори и несогласувања. Имено, во процесот на изградбата на советската власт В. И. Ленин морал во неколку наврати да застане во одбрана на рамноправноста и на независноста на сите советски социјалистички републики. Применувајќи го доследно принципот на правото на нациите на самоопределување, тој непоколебливо го застапувал ставот за признавање самостојноста на Украина и на сите други советски републики кои требале да се конституираат во посебни држави во рамките на РСФСР односно СССР.

Ленин остро ги критикувал сите оние советски раководители на Комунистичката партија и на новата советска власт, со Сталин на чело, кои сметале дека обединувањето на советските републики во рамките на РСФСР треба да се спроведе врз начелата на автономијата³³⁾. Истовремено тој доследно се залагал и за доброволно обединување на сите советски републики што значи и на РСФСР во новата државна творба — Сојузот на Советските Социјалистички Републики врз основа на нивната потполна рамноправност. „Ние се сметаме себе си (се мисли на РСФСР) — пишувал Ленин — рамноправни со Украинската ССР и другите, и заедно, и на исти нозе со нив влегуваме во нов сојуз, во нова федерација³⁴⁾).

Владимир Илич Ленин, со својата практично-политичка дејност, покажал големо интересирање за решавањето на меѓунационалните односи во СССР, во која живеат голем број на националисти, како во некоја друга земја. Тоа прашање е решавано под раководството на него, во рамките на екот на социјалистичката изградба, а врз основа на создавање на максимални услови за задоволување на националните интереси на сите народи и создавање на услови кои исклучуваат било каква можност на конфликти на национална основа.

Ленин како доследен поборник на пролетерскиот интернационализам даде посебен придонес на практично-политички план во однос на борбата против појавата на големодржавниот национализам и шовинизам. Тој, објавил војна на големодржав-

³¹⁾ В. И. Ленин, О националном . . . , 356

³²⁾ Истото, 353

³³⁾ Истото

³⁴⁾ Истото

ниот руски шовинизам. Во едно писмо до работниците и селаните на Украина, а по повод победата над приврзаниците на Де-никин, покрај другото, го пишува и ова:

„Ние сакаме доброволен сојуз на нациите, таков сојуз кој не би дозволувал никакво насилство на една нација над друга, таков сојуз кој би се засновувал на потполна доверба, на јасна свест за братство и единство, на потполна доброволна согласност.

Таков сојуз не може да се оствари веднаш: до него треба да се дојде одредувајќи се на најголема стрпливост и претпазливост, така што не би се предизвикала недоверба што ја создавале со векови велепоседниците и капиталистите, приватната сопственост. . .

Непоколебливо стремејќи кон единство на нациите, немилосрдно гонејќи го сè она што ги разединува, ние мораме да бидеме внимателни, стрпливи, попустливи кон другите остатоци на националната недоверба. Непопустливите и непомирливи мораме да бидеме спрема сето она што се однесува на основните интереси на трудот во борбата за нивното ослободување од ја-ремот на капиталот⁽³⁵⁾.

В. И. Ленин се залагал не само за формално-правната еднаквост на нациите туку и за остварување на вистинската еднаквост. Во врска со ова Ленин пишува:

„На рускиот пролетеријат, не е само важно, туку суштински неопходно е да се обезбеди пролетерската класна борба да ужива најголема доверба кај другите националности. А што е потребно за тоа? За тоа не е доволна само формална рамноправност, за тоа е потребно да се премине на еден или друг начин кон сите барања или давање на сите можни отстапки на другите народности за онаа недоверба, за оние навреди кои во историското минато им ги нанела владата на полемодржавната нација⁽³⁶⁾.

Стоејќи доследно на интернационалистичките позиции, Ленин барал од советските функционери во неруските републики и покраини стриктно да се залагаат за остварување на правата на народностите на употреба на мајчиниот јазик во училиштата и установите, потоа да ги оневозможуваат сите обиди за русификацијата и да ги отстрануваат сите пречки за слободен развој на мајчиниот јазик и националната култура во тие средини.

Во таа смисла, Ленин категорички изјавувал дека работниците, кои порано припаѓале на онаа нација која угнетувала, треба поради трајно чувствителниот однос спрема националните чувства на потписнатите нации со помош на зајакнување на

³⁵⁾ В. И. Ленин, О националном . . . , 386.

³⁶⁾ В. И. Ленин, О националном . . . , 386.

вистинската рамноправност и отстранување на недовербата и отуѓеностите наследени од епохата на класното господарство, да даваат сестрана поддршка на развитокот на јазикот, книжевноста на другите особености на националната култура на работните маси на порано угнетените маси.

Ваквите ставови најрелјефно се изразени во Резолуцијата на ЦК на РКП(б) за советската власт во Украина конципирана под непосредно влијание на самиот Ленин. Еве што пишува тој за тоа каков треба да биде односот на руските комунисти кон негувањето иа украинската култура:

„Со оглед на тоа дека украинската култура (јазик, школа итн.) со векови ја задушувал рускиот царизам и експлоататорската класа, ЦК на РКП им става во должност на сите свои членови енергично да се заложат за отргнување на сите препораки за слободниот развиток на украинскиот јазик и култура. Имено, во колку врз основа на многувековното угнетување во заостанатиот дел на украинските маси се запазуваат националистички тенденции, членовите на РКП се должни спрема нив да се однесуваат со најголема истоветност на интересите на работните маси на Украина и Русија. Членовите на РКП на територијата на Украина мораат на дело да го спроведуваат правото на работните маси да учат и да се разбираат во сите советски установи на мајчин јазик, делувајќи на сите начини против русификаторските обиди украинскиот јазик да се потисне во друг план. Треба да настојува овој јазик да се претворува во оружје на комунистичко просветување на работните маси. Веднаш треба да се преземаат мерки во сите советски установи да биде доволен бројот на службениците што би го знаеле украинскиот јазик и во иднина сите службеници да знаат да се разбираат на украински јазик³⁷⁾.

В. И. Ленин доследно се борел и против појавата на националниот сепаратизам. Позната е неговата борба во врска со претензиите на Татарите над Башкирите³⁸⁾. Исто така тој одлучно се залагал и за преземање на остри мерки спрема сите оние кои ја поттикнувале националната нетрпеливост³⁹⁾.

IV

Создавањето на Руската Советска Република врз основа на сојузот на сиромашното селанство и другите широки народни маси а врз почитувањето на принципот на правото на народите на самоопределување имаше големо влијание врз сите нацио-

³⁷⁾ В. И. Ленин, О националном и национално-колонијалном питању ... 381.

³⁸⁾ М. И. Куличенко, Борба комуниста Ческој партии за решение

³⁹⁾ О. И. Честаков, Образование Сојузи СССР, Москва, 1972, 13—15.

нално и колонијално угнетени народи ширум целиот свет, а особено во Југоисточна Европа, Азија и Африка. Имено, со револуционерната практично-политичка акција на рускиот пролетаријат, предводен од Ленин, во творечката примена на принципот за правото на народите на самоопределување, се укинуваше великоруската хегемонија над неруските народи што имаше голем одек во светот, поради што Вториот конгрес на серуските совети барал да се осигура правото на сите народи на самоопределување во светот⁴⁰).

Во оваа смисла, покрај веќе спомнатата декларација на Советот на народните комесари за правата на народите во Русија, особено значајна улога одиграл Лениновиот декрет за мир, испратен на 11. XI 1917 година до сите народи и влади во светот, во кој се барал склучување на мир без никакви анексии и контрибуции. Овие два документа јасно го покажувале вистинскиот пат за решавање на акутните национални проблеми во Европа и во останатите делови на светот. Тие имале посебно силно дејство кај колонијално-поборбените народи. Така уште за време на Лениновиот живот дојде до фактичко создавање на Народна Република Монголија, потоа до значајното буење на националната свест кај многу народи. Во Индија се формира Индиска револуционерна асоцијација, чија конференција во 1920 година ја поздравува Советската Република, под водство на Ленин, која водеше натчовечка борба за ослободување на угнетените народи.

Октомвриската Резолуција, не само што ја отвори ерата на социјалистичките револуции во светот, туку го означува и почетокот на симбиозата помеѓу национално-ослободителните борби и револуционерната борба на работничката класа. Под влијание на Октомври, меѓународното работничко движење односно Комунистичката интернационала (КИ) под водство на Ленин го подигна на висок степен обединувањето на пролетерската борба со борбите на поборбените народи во единствен империјалистички револуционерен фронт. Имено, Ленин даде голем придонес во формирањето на политичката платформа на КИ во односот на работничките партии спрема националното и колонијалното прашање. Врз основа на Лениновите тези што ги објави во јуни 1920 год. во списанието „Комунистички интернационал“ како и неговиот воведен реферат за националното и колонијалното прашање на Вториот конгрес на КИ (јули-август 1920 год.) спомнатиот конгрес усвои политичка платформа за односот на работничките партии спрема ова прашање. Покрај другото, Конгресот го прифатил Лениновиот став дека комунистичките партии мораат да прават разлика помеѓу угнетените и угнетувачките нации, наспроти ставовите на Втората интернационала и

⁴⁰) Д-р Стипе Шувар, националното и националистичкото, Скопје 1978 54.

буржоаската демократија⁴¹⁾. Истовремено во својот став Ленин даде широко објаснување каков треба да биде односот на пролетерските партии спрема ослободителните движења на национално-угнетените народи. Тој посебно инсистираше дека комунистичките партии не треба да ги помагаат сите буржоаско-демократски движења кај национално-угнетените народи туку само оние кои се вистински национално-револуционерни. Во врска со тоа Ленин го даде следното образложение:

„Би сакал нарочно да го подвлечам прашањето за буржоаско-демократското движење во заостанатите земји. Имено, тоа прашање предизвика различни мислења. Разговаравме околу тоа: дали ќе биде принципиелно да се изјави дека Комунистичката интернационала и Комунистичката партија треба да го дадат поддршка на буржоаско-демократското движење во заостанатите земји или не; по таа дискусија дојдовме до едногласна одлука за тоа дека наместо „буржоаско-демократско“ движење треба да се зборува за национално-револуционерно движење... Смислата на таа замена е ние, како комунисти, само во оние случаеви треба да ги поддржуваме и ќе ги поддржуваме буржоаските ослободителни движења во колонијалните земји — ако тие движења се навистина револуционерни, ако нивните претставници не би нè спречувале во револуционерен дух да го воспитуваме и да го организираме селанството и широките експлоатирани маси. А ако тие услови не постојат, тогаш комунистите во тие земји треба да себ орат против реформистичката буржоазија“⁴²⁾.

Ставовите на В. И. Ленин, кои како што веќе истакнавме биле прифатени од страна на Коминтерната на својот Втор конгрес, а особено неговата практично-политичка активност за разрешувањето на меѓунационалните односи во СССР, имаа силно влијание и врз политичките ставови што ги заземаа балканските комунистички партии спрема националното прашање на угнетените народи. Меѓутоа, марксистичката политичка теорија како и конкретната политика на балканското револуционерно работничко движење, така брзо и лесно не го прифатија и применуваа револуционерното учење на В. И. Ленин. Имено, општо познато е дека ниедна политичка партија или било какво политичко движење не заема доследно револуционерен односно марксистички став по некое актуелно прашање тогаш кога за него се декларираат „најправилни“ револуционерни ставови, туку дури тогаш кога заедно со тоа или потоа ќе се изгради сопствена стратегија и тактика, односно кога започнуваат да се мобилизираат масите кон таа програма и истовремено се влезе во практична борба за остварување на поставените цели.

⁴¹⁾ Други конгрес — Треће интернационале, Београд 1956, 196.

⁴²⁾ Истото.

Нема сомневање дека КПЈ, по кратко талкање, во поглед на борбата на национално угнетуваните народи во Кралството СХС, односно Југославија, за остварување на правото на национално самоопределување, завзеде правилен марксистичко-ленинстички, револуционерен став. Имено, КПЈ уште во триесеттите години ова прашање го третираше како составен дел на социјалистичката револуција со која ќе биде остварено и правото на национално самоопределување на сите народи на Југославија. И не само тоа, КПЈ и на практично-политички план ја спроведува револуционерната активност. Таа веќе во тие години застана на чело на националноослободителните движења на угнетените народи и истовремено стана нивен идејно политички р'бетник и водечка идејна сила во подготвувањето на широките маси за изведување на револуцијата. Со победоносната НОБ и социјалистичката револуција под водството на КПЈ (1941—1945) сите југословенски народи и народности во тие рамки и македонскиот ја остварија својата социјална и национална слобода создавајќи социјалистичка федеративна заедница.

Вистина, и комунистичките партии на Бугарија и Грција во текот на триесеттите години заземале извесни правилни теориски ставови спрема македонското национално прашање, односно спрема борбата на македонскиот народ на самоопределување и спроведување понекогаш и такви практично-политички акции со кои на определен начин се овозможувало да се афирмира македонската самобитност. Имено, нивниот однос спрема македонското национално прашање не достигнал степен на нов револуционерен квалитет, каков што беше случај со КПЈ. Поради тоа раководствата на овие две комунистички партии за време на антифашистичката борба на македонскиот народ во пиринскиот односно егејскиот дел на Македонија се колебале и секогаш имале по некоја резерва во однос на борбата на македонскиот народ за остварување на правото на национално самоопределување. Во периодот по војната овие две партии дури и во декларативна смисла на зборот го погазија принципот на правото на нациите на самоопределување.

THE HISTORICAL SIGNIFICANCE OF RELATION OF THE SCIENTIFIC SOCIALISM (Marx, Engels, Lenin) TOWARDS THE NATIONAL QUESTION

S u m m a r y

The Marx, Engels and Lenin's postures and their practical and political activity in the field of the international relations have got a historical significance about the theory and policy of the revolutionary workers movement.

The Marx and Engels' attitude towards the national question enabled the building of the political platform of the First and Second International in which the national and revolutionary movements of the national dependent and colonially oppressed peoples are treated as allies of the general struggle of the proletariat for social freedom.

Lenin has given an important contribution to the revolutionary theory and practice of the workers movement towards the national question and the international relations at all. Under his initiative and leadership the Russian Communist Party (Bolshevik) and the Communist International took a faithful revolutionary (marxistic) attitude towards the national and colonial question whose result is creation of the USSR and liberation of more peoples from the colonial slavery.

The Lenin's revolutionary learning had got a significant contribution to the marxistic posture and treatment of the national question in theory and practice of a great number of world communist parties, among which also was the League of Communists of Yugoslavia. As a result of its faithfully built national programme in the years immediately before the Second World War, the peoples of Yugoslavia during the people's liberation war between 1941 and 1945 succeeded to realise in practice their right of self-management and to establish a democratic federative community of free united and equal peoples.